

Зміст

Передмова.....

Розділ I.

Що таке критичне мислення .....

Розділ II.

Особливості організації навчального процесу з використанням методів і прийомів критичного мислення.....

Розділ III.

Методи і прийоми розвитку критичного мислення.....

1. Методи і прийоми роботи з різними видами текстів.....
2. Наочні методи і прийоми організації інформації .....
3. Постановка запитань.....
4. Навчальна дискусія .....
5. Методи рефлексії .....

Розділ IV.

Структура уроку з використанням методів критичного мислення .....

Розділ V.

Приклади використання методів і прийомів розвитку критичного мислення в на різних етапах інтерактивного уроку історії.....

Розділ VI.

Приклади уроків з різних предметів з використанням методів розвитку критичного мислення .....

Українська література, 10 клас.

Тема. Українська література 1920–1930 рр. Вступ .....

Світова література, 11 клас.

Тема «Поняття про модернізм у літературі» .....

Всесвітня історія, 8 клас.

Тема. Французьке суспільство наприкінці XVIII ст.

Доба Просвітництва.....

Всесвітня історія, 8 клас.

Тема. Причини та початок Французької революції .....

Всесвітня історія, 9 клас.

Урок узагальнення з теми «Європа й Америка в першій половині XIX століття» .....

Всесвітня історія, 7 клас.

Тема. Середньовічне суспільство .....

Людина і світ, 11 клас.

Тема. Якою є роль самоврядування в житті суспільства та громади.....

Географія, 6 клас.

Тема. Озера і штучні водойми

Математика, 6 клас.

Тема. Зведення подібних доданків

Алгебра, 7 клас.

Тема. Розкладання многочленів на множники способом групування .....

Інформатика, 11 клас.

Тема. Об'єкти у програмуванні .....

Біологія, 11 клас.

Тема. Клонування .....

Хімія, 8 клас.

Тема. Солі в природі. Використання солей .....

Хімія, 10 клас.

Тема. Карбон і Силіцій, їх місце в Періодичній системі хімічних елементів Д.І. Менделєєва, будова атомів. Алотропні модифікації Карбону .....

Біологія, 9 клас.

Тема. Індивідуальні особливості поведінки людини. Емоції .....

Художня культура, 9 клас.

Тема. Художня фотографія .....

Фізика, 8 клас.

Тема. Кінетична енергія тіла. Повна механічна енергія.....

Список вчителів – авторів планів-конспектів уроків .....

Розділ III. ОСНОВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Свідоме використання учителем запропонованих технологією розвитку критичного мислення прийомів і методів дає високі, за свідченням педагогів, які працюють у цій технології, результати в розвитку самостійного мислення школярів та підвищенні рівня їх навчальних досягнень. Проте продуктивним навчання за такою методикою стає лише тоді, коли вчитель сам вирішує дві основні проблеми:

- якою має бути інформація, що сприяє розвитку критичного (творчого, свідомого, аналітичного) мислення?
- який метод (прийом, стратегію) слід застосувати для ефективної реалізації обраної мети уроку?

Для того, щоб дати відповідь на це запитання, вчитель має знати інструментарій технології, опанувати розмаїття методів, що її складають. Значна частина з них представлена в цьому розділі і умовно розподілена за категоріями:

- 1) методи роботи з різними видами текстів;
- 2) наочні методи організації інформації;
- 3) постановка запитань;
- 4) навчальна дискусія;
- 5) методи рефлексії.

Характеристики методів, що складають кожен з названих груп, подано нижче.

1. МЕТОДИ РОБОТИ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ТЕКСТІВ

1.1. Метод опорних слів

Мета застосування

Щоб навчитися критичного мислення, учні мають розуміти, що будь-який текст (окрім художнього) містить суттєву інформацію (близько 30–40%) і несуттєву (близько 60–70%). Істотна, важлива інформація – це ключові слова і словосполучення, що відображають основне смислове значення тексту. Спираючись на них, ми скорочуємо текст, полегшуючи засвоєння прочитаного. Несуттєва інформація – це ввідні слова, фрази для поєднання тексту, непотрібна і нецікава для вас інформація. Несуттєва інформація допомагає нам зрозуміти важливу інформацію і сконцентрувати на ній нашу увагу.

Важливо навчитися швидко і якісно відокремлювати істотну інформацію від несуттєвої. Вибір опорних слів є першим етапом смислового скорочення тексту для його засвоєння і формується у процесі практичних вправ.

Як організувати роботу

Час від часу потрібно ставити перед учнями завдання типу: «Читаючи текст, застосуйте метод опорних слів. Випишіть ті слова (словосполучення), які ви вважаєте ключовими для кожної ідеї тексту. Працюючи в парах, перекажіть одне одному зміст тексту, спираючись на вписані слова. Оцініть, наскільки точно ваш партнер (ка) переказали текст».

Щоб відокремити суттєву інформацію від несуттєвої, учням потрібно послідовно поставити перед собою запитання: «Про що текст?», «Хто що робить?» і «Важливо це чи неважливо?». Перші два питання дозволяють виявити в тексті ключові (найголовніші) слова і словосполучення. Третє питання дозволяє залишити тільки важливі з них. У результаті «просіювання» інформації залишається тільки істотне у вигляді «телеграми» – тексту, що показує рух думки від відомого до невідомого.

Деякі слова або фрази є в тексті головними, що розкривають смисл тексту, тобто опорними. Опорними словами є, як правило, іменники, дієслова, прислівники. Опорними словосполученнями є стійкі словосполучення, складні терміни, назви розділів, методів і т.п.

1.2. Подвійний щоденник

Мета застосування

Цей метод сприяє вдумливого читанню та дозволяє глибше осмислити ідеї тексту, пов'язати прочитане з актуальними питаннями і проблемами, дає можливість учневі пов'язати зміст тексту підручника зі своїм особистим досвідом. Подвійні щоденники можуть використовуватися при читанні тексту на уроці, але особливо продуктивною така робота вдома, коли учні отримують завдання прочитати великий обсяг тексту.

Як організувати роботу

Запропонуйте учням вибрати з тексту цитати, які справили на них найбільше враження, викликали схвалення, протест чи незрозуміння та прокоментувати їх. Коментуючи, запропонуйте написати, як вони зрозуміли цю цитату. Учням необхідно написати, чому вони вписали саме її: можливо, вона близька їхньому життєвому досвіду, а може, вони не згодні з автором або хочуть продовжити його роздуми. Пропонуйте записувати, які думки та асоціації викликає та чи інша цитата.

Учні можуть оформлювати записи у вигляді таблиці.

Цитата	Коментарій (Чому записано саме цю цитату? Про що вона змушує замислитися?)
--------	---

У лівій частині таблиці учні записують ті моменти з тексту, які справили на них найбільше враження, викликали якісь спогади, асоціації з епізодами з їх власного життя, збентежили їх, викликали протест або, навпаки, захват, здивування, такі цитати, на яких вони «спіткнулися». Справа вони мають подати коментар: що змусило записати саме це положення. На стадії рефлексії учні можуть повертатися до роботи з подвійними щоденниками. З їх допомогою текст послідовно розбирається, учні діляться зауваженнями, які вони зробили до кожної сторінки. Учитель знайомить учнів із власними коментарями, якщо хоче привернути увагу учнів до тих епізодів у тексті, які не прозвучали в ході обговорення.

Цей метод може бути перетворений на «Трьохчастні щоденники», що мають третю графу – «листи до учителя». Цей прийом дозволяє працювати не лише з текстом, але й вести діалог з учителем з приводу прочитаного.

Положення тексту	Коментарі: чому це привернуло вашу увагу?	Питання до вчителя

Трьохчастний щоденник може бути оформлений інакше.

Положення	Коментарі: запитання, що виникли	Коментарі після обговорення у класі
-----------	----------------------------------	-------------------------------------

Відповідно зміниться і функція прийому, він служитиме для вдумливішого «тривалого» читання. Тут учні самі відповідають на свої питання після деякого часу. Зміст граф «щоденників» може бути урізноманітнений на власний розсуд вчителя (учнів).

1.3. Припущення на основі запропонованих слів (термінів)

Мета застосування

Метод використовується на уроці під час актуалізації – для того щоб «налаштувати» учнів на текст, який вони будуть читати або чути.

Метод «Припущення на основі запропонованих слів/термінів» навчає учнів слухати або читати активно, звертати увагу на важливі слова, використовувати своє знання жанру для того, щоб знати, чого варто очікувати від тексту, а також навчає їх співпрацювати з іншими, вирішуючи завдання /проблеми.

Як організувати роботу

До початку уроку вам необхідно вибрати п'ять або шість слів із тексту, які вказують на ключові поняття, важливі події або головних персонажів.

Запишіть ці слова на дошці й скажіть учням, що ці слова зустрінуться в розповіді або в тексті. Назвіть жанр або стиль того тексту, що школярі почують. Також ви можете пояснити їм, як цей жанр обумовлює, певні події або інформацію, їм варто очікувати.

Запросіть учнів у парах намагатися представити – залежно від тексту, що вони почують, – історію, пояснення, аргументоване есе, у якому були б усі ці слова /терміни. У них є на це чотири хвилини.

Через три або чотири хвилини запропонуйте тільки кільком парам розповісти свої придумані історії (або тексти іншого типу). Вислухайте їх, але не говоріть, схожі вони чи ні на те, що має бути почуте.

Запросіть учнів уважно слухати те, що їм буде прочитано або розказано, запропонуйте порівняти це з тим, що вони щойно придумали.

Після того як учні прослухали або прочитали цей текст, запросіть їх порівняти його з тим, що до цього вони придумали самі, й запитайте, що навело їх на більш-менш подібні думки/образи – до прочитаного/прослуханого тексту.

1.4. Спрямоване читання або читання із зупинками

Мета застосування

Метод навчає учнів слухати або читати активно, звертати увагу на важливі слова, використовувати своє знання жанру для того, щоб знати, чого варто очікувати від тексту, а також навчає їх співпрацювати з іншими, вирішуючи завдання / проблеми.

Метод, використовується для того, щоб розповісти або прочитати усьому класу якусь розповідь, зупиняючись, щоб попросити учнів висловлювати припущення, а потім обговорюючи з ними, якою мірою їхні припущення виявилися справедливими.

Припущення про те, що буде міститися у тексті, на основі слів із цього тексту підвищує допитливість учнів і їхню готовність учитися. Також це може зменшити ту відстороненість або дистанцію, яку деякі учні відчувають стосовно письмових текстів. Наприклад, їм може бути цікаво прослухати розповідь, написану професійним письменником; але учні демонструють, що вони теж здатні вигадувати історії.

Як організувати роботу

Обговоріть з учнями назву твору. Чому саме так називається твір? Що, як здається учням, може відбутися в оповіданні з такою назвою? Хтось спробує зв'язати свої припущення з іншими творами цього самого автора, хтось проведе аналогію з фольклорними текстами, а хтось – з подіями свого життя.

Заздалегідь заплануйте у тексті дві-три зупинки – залежно від обсягу тексту. Під час цих зупинок поставте запитання, які спонукали б школярів до критичного мислення (питання готуються заздалегідь), на зразок: «Що змусило героя

вчинити саме так?», «Як далі розгортатимуться події?», «Які почуття викликав цей уривок тексту?» і т.д.

На дошці або на великому аркуші паперу підготуйте таблицю, подібну до таблиці, яку наведено нижче. Поясніть учням, що вони будуть читати розповідь уривками – один епізод за іншим. Нагадайте їм, що кожного разу при читанні чергового епізоду важливо не читати далі, ніж запропоновано вчителем. Вони будуть робити припущення і потім продовжувати читати далі, щоб оцінити, наскільки ці припущення були правильними.

Попросіть учнів прочитати назву розповіді. Поговоріть про жанр. Назвіть автора. Покажіть ілюстрацію на обкладинці й ще раз прочитайте назву. Потім попросіть їх зробити припущення про те, що відбуватиметься в цій історії. Запишіть їхні припущення в колонку під заголовком «Як ви вважаєте, що відбудеться?» – після того, як прочитаєте назву. Запитайте учнів, чому вони так вважають. Потім запишіть їхні доводи у стовпчик під заголовком «Чому?».

Тепер попросіть учнів читати текст до першої зупинки. Коли вони дочитають до цього місця, попросіть їх згадати своє припущення й сказати, а що ж відбулося насправді. Ви повинні записати їхні ідеї в колонку під заголовком «Що відбулося?».

Перегляньте припущення й запитайте, які на даний момент виявилися справедливими. Запросіть учнів прочитати вголос ті місця в тексті, які підтверджують або спростовують їхні припущення.

Потім учні мають зробити припущення щодо того, що, на їхню думку, відбудеться в наступній порції тексту. Висловлені нові припущення й надані доводи на користь цих припущень записуються у відповідні стовпчики таблиці. Потім вони мають продовжити читання, порівняти свої припущення з тим, що відбулося насправді, зробити нове припущення, продиктувати докази, які змусили їх зробити це припущення, і прочитати останню порцію тексту.

Нарешті, вони повинні порівняти своє останнє припущення з тим, що відбулося насправді в розповіді, і продиктувати – те, що вони прочитали, те, що відбулося у розповіді, а ви маєте записати це у відповідний квадрат у таблиці.

	Як ви вважаєте, що відбудеться?	Чому ви так вважаєте?	Що відбулося?
Після читання заголовка			
Після читання першого уривка			
Після читання другого уривка			
Після того, як дочитали до кінця			

Після закінчення роботи з текстом запропонувати учням на вибір дві-чотири цитати (або прислів'я), які пов'язані зі змістом тексту і відображають різні підходи до інтерпретації сюжету. Дітям потрібно вибрати одну з них – яка, на їх погляд, більше підходить за змістом до тексту – і написати невелике есе (маленький твір), що обґрунтовує вибір. Це можна зробити як на уроці, так і в якості домашнього завдання. Деякі з есе зачитуються перед класом.

1.5 Читання з маркуванням тексту

Цілі застосування

Метод читання з маркуванням (в літературі інколи в літературі зустрічаємо назву «інсерт» – від англійських слів: I – interactive, N – noting, E – effective, S – system, R – reading and T – thinking) – системна розмітка тексту під час читання і обдумування, що дозволяє значно активізувати процес сприйняття інформації та підвищити його ефективність.

Метод допомагає усвідомлювати текст, виділяти в ньому відоме, невідоме, цікаве, «сортувати» матеріал. Уважне «читання з маркуванням тексту» допомагає учням аналізувати текст у процесі читання і використовувати результати цього аналізу залежно від навчальних завдань: виділення головного, розуміння логіки тексту, привернення уваги до понять, зв'язків тощо.

Як організувати роботу

Метод полягає у тому, що учні, працюючи з текстом, одночасно маркують (наприклад, ставлять позначки олівцем на полях) його окремі частини залежно від завдання, що поставив учитель.

Проводячи маркування, учні розділяють інформацію, що є в тексті, наприклад, так:

- + – знаком «плюс» позначають, що вже відомо;
- – знаком «минус» – те, що суперечить їх уявленню або є новим;
- ! – «знаком оклику» – те, що є цікавим і неочікуваним;
- ? – «знаком питання» – те, що незрозуміло, там, де виникло бажання дізнатися більше.

Цей прийом вимагає від учня активного і уважного читання. Він зобов'язує не просто читати, а вчитуватися у текст, відстежувати власне розуміння у процесі читання тексту або сприйняття будь-якої іншої інформації. На практиці учні просто пропускають те, що не зрозуміли, а в даному випадку маркувальний знак «питання» зобов'язує їх бути уважними і позначати незрозуміле.

Після прочитання тексту можна попросити учнів заповнити таблицю, де значки стануть заголовками колонок (тобто кількість колонок таблиці відповідає кількості значків маркування). У таблицю коротко заносяться відомості з тексту.